

Gödörháza.

Egy elhagyott falu életrajza.

Irta: GÁYER GYULA †.

A természetes és mesterséges korlátok.

A vas-zalai dombvidéken, az *Órség*, a *Göcsej* és a *Vend-ség* között, tehát a mai Magyarország legelhagyatottabb helyén fekszik Gödörháza egy ÉNy-ról DK felé haladó mintegy 6 km hosszú völgyben két másik kis község, Magyarszombatfa és Velemér között. A három község Vasvármegye muraszombati járásának az elcsatolás után visszamaradt része.

A völgyfenék kb. 210 m magasságban fekszik a t. sz. f. A két domblánc, mely beszegi, legmagasabb pontjain 280 és 295 m-ig emelkedik. A tetőket erdő borítja. Az északi dombvonulat enyhébben lejt a falvak felé s az erdő és a falu között szántók területnek el. A déli dombvonulat tagozottabb, meredekebb. Rajta kevesebb a szántó, több a szőlő és kaszáló. Legjobban összehűkül a völgy Gödörházánál, ahol a Lókapatak kis oldalvölgye torkollik be. A völgyön át névtelen patak¹ folyik, mely Szentgyörgyvölgnél átmegy a Kerka lapályába és déli irányt vesz fel.

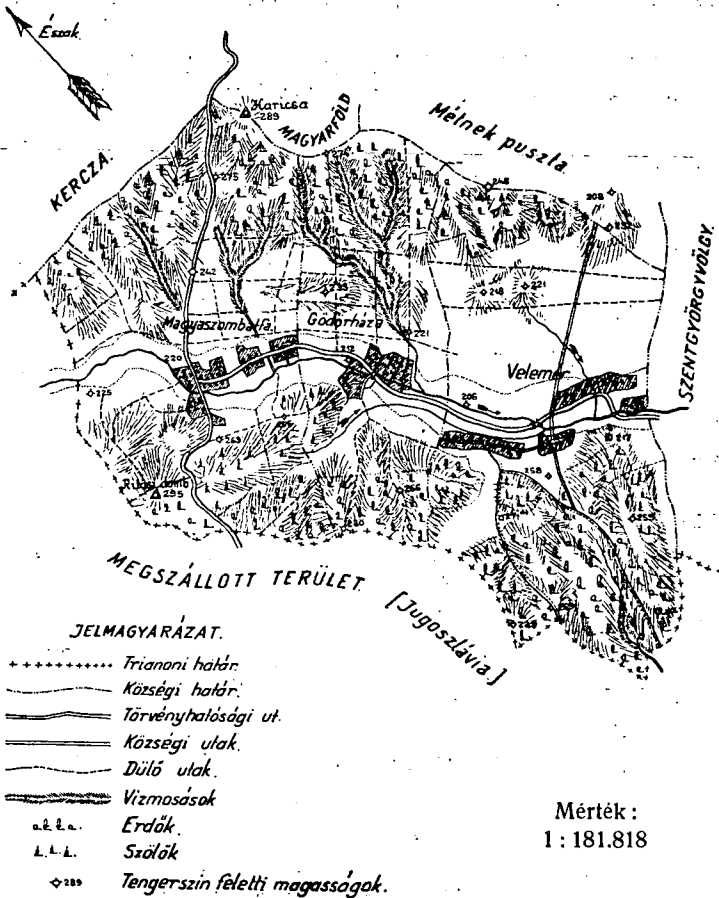
A vas-zalai dombvidék egyik-másik völgye a maga elzárt-ságában sok régi vonást őrzött meg. Ilyen az a völgy is, melyben Gödörháza fekszik.

A völgy mindkét vége zárt. Észak felől az út a meredek és erdős kercai dombon át vezet ide. A dombtetőn áll, ma gazdátlanul a *Haricsai csárda*, egykor betyárok tanyája. A lakos-

¹A forrásánál: Cürük, itt: Falupatak, lejjebb: Szentgyörgyvölgyi patak, Nemesnépi patak.

ság körében ma is rossz hírű s éjjel nem szívesen járt hely.² Délkelet felé a szentgyörgyvölgyi domb ugyan nem jelent számbavehető forgalmi akadályt, de viszont az a község már Zalame-

GÖDÖRHÁZA ÉS KÖRNYÉKE

² Ez a csárda megyehatáron, tehát a betyárok részére különösen alkalmas helyen feküdt, ma pedig csempészek részére igen jó átváltó hely. A betyárvilág emlékeként a gödörházi bírót egy öreg somogy megyei ember figyelmeztette, hogy a métneki erdő egy helyén kút (forrás) van. Az idevalók ezt nem is ismerték. Ugyanez az öreg ember igen érdeklődött az iránt, megvan-e még egy bizonyos odvas nagy tölgyfa, melybe ő alkalmasan egyes-más holmiját (fegyver) szokta elhelyezni.

gye s a közigazgatás kapcsolatai miatt a zalai irány holt pontot jelent. A szombatfai postán feladott levél négy nap múlva ér el Senyeházán, Zalalövön és egyéb retortákon át a 8 km-nyire fekvő Szentgyörgyvölgyre.

A szélrózsának egyik irányában sincs város vagy piac, melyhez a veleméri völgy gazdaságilag hozzákapcsolódhatott volna.

1902-ig a járási székhely, Muraszombat felé (20 km) vonatja sem volt. A megyei székhely irányában vasúti állomása a 34 km-nyire levő Csákány volt. A körmend—muraszombati vasútvonal megnyitása óta állomása a 11 km-nyire fekvő Dávidháza. Zalai irányban a legközelebbi vasúti állomás (Rédics) annyira távol esik, hogy számba nem jön.

Vasvármegye déli részeinek 1920-ban történt elcsatolása óta a jugoszláv határ a veleméri völgygel párhuzamosan, a völgyfenéktől átlag 2 km távolságban húzódik, mint láthatatlan, de mindig érezhető óriási fal, mely abban az irányban elzárja a világot. Gödörháza attól fogva még jobban a világ végére került.

Járási székhelye most Szentgotthárd. Akinek ott van dolga, az vagy 34 km-t gyalogol, vagy 11 km-nyi út után Dávidházán vonatra száll és Körmenden át, ahol ugyanazon hatóságokat (szolgabíró, járásbíró, telekkönyv, adóhivatal) mind megtalálná, jut el Szentgotthárdra.

Orvosa Óriszentpéterről (14 km) havonta kétszer jön ki.

A veleméri „pusztatemplom“-on kívül, melyben évente kétszer, a búcsú napján van mise, a három, majdnem tisztán református községnek temploma és papja nincsen. A református és katolikus lelkész Kercán, az evangélikus az elcsatolt s ma meg nem közelíthető Domonkosfán van.

Postáját Senyeházáról (10 km) gyalogpostás (Harmatnéni) hozza, a kulturvilággal való laza kapcsolat eleven szimbóluma. Keddi napon egyáltalán nincs postajárat. Velemérre pedig minden második napon van kézbesítés.

A körjegyzői székhely az elcsatolás előtt Pártosfalva volt s csak azóta Szombatfa.

Tájalakulati, közlekedésvilágdrázi tényezők és az állami berendezkedés formái majdnem olyan elzárta teszik a veleméri völgyet, mint valamely alpesi falut. Hozzá kell venni az eddi-

giekhez az esős és havas időszakban fokozottan nehéz közlekedési viszonyokat.

Amikor egy 32 év óta folyó s 1931-ben újra kezdődött tagosításból kifolyólag hosszabb időt kellett Gödörházán töltenem, rendkívül érdekelt, hogy, ha már a most említett tényezők ennyi korlátot állítanak fel, miképen alkalmazkodik ezekhez az adottságokhoz a falu élete és miképen érvényesülnek az adott helyzetben azok a tényezők, melyek egy falu s általában minden emberi közösség életét szabályozzák: *A történelmi mult*, mely a község jelenlegi állapotához vezetett. *Az ember* a maga fizikai és lelki adottságaival; *A föld*, mely végeredményben mint döntő tényező szabja meg valamely terület gazdasági lehetőségeit. Igyekeztem mindezeket megismerni és összefüggésüket felkutatni. Megállapításaim elsősorban Gödörházára vonatkoznak, de kisebb-nagyobb eltéréssel a két testvérközségre is állanak. A főkülönbség az, hogy a másik két község népeesebb, vagyonosabb és a földjeik jobbak. A legszegényebb községben, Gödörházán bizonyos sajátságok élesebben domborodnak ki.

Magyarszombatfa határának terjedelme 1648, Veleméré 1479, Gödörházáé 1931 kat. hold, de ebből csak 859 hold esik a községre, 1072 hold a métneki uradalomra. A 859 holdból belsőség (udvar és kert) 14 hold, szántó 334 hold, rét 148 hold, erdő 353 hold, szőlő 10 hold.

A történelmi mult.

A gödörházi felső erdőben évekkel ezelőtt két m-nyire a föld alatt tüzelőhely és cserépedénymaradványokra találtak, jeléül annak, hogy e völgyet már az ősember felkereste. Római épületek maradványai is előkerültek a vidéken (Pártosfalva, Métnék).

Az idévonatkozó legrégibb magyar történelmi emlékek már sűrűn lakottnak, parányi falvakkal sűrűn benépesítettnek mutatják a vidéket. 1365-ben ugyanis a felsőlendvai várat, a magvaszakadt Omodé család birtokát Széchy Miklós dalmát-horvát bán és testvére Domonkos, erdélyi püspök kapja királyi adományul s az 1366. évi beiktatás alkalmával felsorolják a vár tartozékait, köztük a veleméri völgyben vagyis kerületben Szent Trinitás, Mártonfalva, Gerdmerháza, (Gödörháza), Ül-

csiczafalva, Szombattfalva, Szerdahely, Ivamisócz, Gerencsér, Ratkócz, Korong falvakat. Általában: Felsőlendva várához már ekkor vagy 100 falu tartozott (*Csánki*: Magyarország. tört. földr. II. 708. 716).

Ugyane forráshely szerint abban az időben a Welemér és Szent Trinitas nevek szinonimként szerepelnek (Welemer, alio nomine Scentrinitas; *Csánki* II., 808.). Maga a Velemér név valószínűleg szláv eredetű (*Melich*, Szláv. jöv. szavaink II., 130.) s az Írottkö aljában fekvő Velem-mel együtt egy ősi szláv település név maradványa.

Az 1758. évi canonica visitatio szerint a veleméri templom egy festményén az 1377-es évszám volt olvasható. Akkor, mint láttuk, e vidék földesura a felsőlendvai Széchy-család volt s így nyilván ennek emlékéért őrzik a veleméri pusztatemplomban Aquila Jánosnak romjaikban is szép festményei, a szomszéd völgyben pedig a színmagyar, most jugoszláv uralom alá került Szécsiszentlászló.

Gödörháza (sajátságos módon éppen a közepén fekvő község) mindvégig megmaradt a felsőlendvai vár (később Nádasdy-család) birtokában, Velemért és Szombattát azonban már az -696. évi canonica visitatio a Batthyányak földesurasága alá tartozónak mondja.

Velemér települése úgy, mint a nagyobb őrségi falvakban, *szerek*-ekben történt. A *szerek* az egyes családoktól kapták nevüket. A helyet, ahol valamikor a Vas-család, Both-család települt, ma is úgy hívják: *Vasokszer*, *Bothokszer* sat. Így a falu szétszórt házcsoportokból áll. Csak a domboldalban alakult ki az idők folyamán az orografikus helyzet következményeként némi összefüggés s ezt a részt úgy hívják: Falu-utca. A házak száma 102.

Gödörháza nevét a szomszédos Szentgyörgyvölgyön ma is létező Gödör családnévtől kapta, mint számos olyan kisebb települése e vidéknek, mely egyetlen családra megy vissza. (Dávidháza, Senyeháza, Bajánháza, a manap Kercába beolvadt egykori Könyeháza, Csekefa). Utcája ennek sincs. A 77 ház szabálytalan csoportot alkot. Valójában bizonyos genetikus rendszer annyiban mégis van, hogy a házak az egykori úrbéres beltelkek párhuzamos keskeny sávjain állanak s aszerint,

amint ez a területsáv osztatlan vagy osztott, változik a rajta levő házak száma is.

Magyarszombatfa (korábban Szombatfalva, Szombatfa és Alsószombatfa) nevét nyilván vásároktól kapta.

A három község közül ennek van leginkább utca-jellege, mert itt a település egy fővonal mentén történt és a szerek egy része az idők folyamán összeolvadt. Helyenkint a kapcsolatot azonban itt is még nagy üres foltok szakítják meg. A házak száma 100.

A három község településformájának következménye a rengeteg gyalogösvény, mely a falu belterületén és a telekvégekben minden irányban szanaszét szalad s mindenkit mindenki-vel egybekapcsol. Annál könnyebben, mert a belsőségeket nagyobbára csak élősövény vagy még az sem választja el egymástól.

Velemér, Gödörháza és Szombatfa nem tartoznak az ősrégi falvak közé. E falvak egyik hivatalos felsorolása (1280, 1430, 1524) sem említi őket. A *lakosság* azonban, amint számos családnév (Szépe, Könye, Cseke, Sohár, Anthal) mutatja, tekintélyes részben a régi *ősféligi* családokból származik. Egy része Zalamegye szomszédos vidékéről való (Gyenesé, Both, Szakály). Kimutatható a vendésből (Bicsák, Balaicz), sőt Steierből (Albert) való gyarapodás is. A lakosság egy további részének eredete azonban közelebbről meg nem állapítható.

Az 1696. évi canonica visitatio Veleméren mint a papi földek szomszédait a Szépe, Sós, Both, Féczek (későbbi okiratokban Poczek, ma Póczak) családn neveket, az 1708. évi református visitatio azonos kapcsolatban a Szépe, Sós, Hajba és Balog neveket, a veleméri 1767. évi úrbéri összeírás a Both, Antal, Vass, Könye, Molnár, Gyenesé, Balogh, Soós, Cseke, Németh, Bicsák, Horváth neveket említi.

Gödörházán 1768-ban a Szakály, Varga, Farkas, Kázsa, Poczek, Szépe, Ambrus, Könye, Csefkó nevekkal találkozunk, 1841-ben ezekből csak a Csefkó hiányzik és hozzájön Albert, Simon, Tóth, Gál, Kotsis és Rigó.

Szombatfán 1783-ban Cseke, Gyenesé, Sohár, László, Német, Antal, Bicsák, Sipos, Agori nevű család, 1865-ben Cseke, Bertá, Német, Danda, László, Pongrác, Lázár, Vörös, Gyenesé, Zsohár, Bíró, Kovács, Tóth, Nagy, Könye, Bicsák, Varga, Ba-

laicz, Kucsán nevek szerepelnek s ezek között legnépesebb a Cseke és Sohár család és (ha az utóbbi is közös törzsből származik:) a Német család volt.

A családnevekben, ha a mai állapotot is figyelembe vesszük, a legnagyobb konzervativizmust Veleméren és Gödörházán, az aránylag nagyobb változatosságot pedig az újabban fejlődött Szombathán találjuk.

Erre a fejlődésre rávilágít az 1696. évi canonica visitatio, melyben a lakosság *számáról* és *vallási megoszlásáról* az első részletes adatokat találjuk.

Eszerint a 8 éven felüliek száma Veleméren 66, Gödörházán 38, Szombathán 22 (és az akkor még idetartozott Szentlászlón 20). Valamennyi „nemkatolikus“, vagyis református.

Az 1758. évi canonica visitatio szerint a három községben 6 katolikus van. A nemkatolikusok nem engedték magukat összeírni, de kb. 215-en lehetnek.

Az 1779., 1808., 1829. évi canonica visitatiók és a szombathelyi r. kat. püspökség 1929. évi schematismusa szerint a lakosság száma és megoszlása a következő:

	1779			1808			
	kat.	ref.	ev.	kat.	nem katolikus		
Velemér	12	185	2	11	160		
Gödörháza	10	99	38	19	120		
Szombatfa	—	68	—	—	140		
Métnek	—	20	—	33	—		

	1829			1929			
	kat.	ref.	ev.	kat.	ref.	ev.	izr.
Velemér	21	240	3	30	363	26	—
Gödörháza	18	135	24	16	218	47	—
Szombatfa	—	100	5	5	351	33	3
Métnek	49	—	—	12	—	—	—

Az összes canonica visitatiók szerint (és ma is) a lakosság *tiszta magyar*.

Az Örség lakossága eredetileg nemesi privilegiumokat élvezett. Mivel a veleméri völgyben az első települők részben ös-

régi családokból, részben pedig zalamegyei, főleg szentgyörgyvölgyi és nemesnépi köznemesi családokból kerültek ki, valószínű, hogy *ennek a völgynek települése is az őrségi falvak sorában osztozott*. Az eleinte szabad emberek lassankint kerültek földesurak hatalma alá.

A *reformáció* nagyon korán elterjedt ezen a vidéken. Szentgyörgyvölgyön és környékén a felsőlendvai Bánffy-család terjesztette és az ottani ref. egyház már 1556-ban létezett. (Gózon Imre: A szentgyörgyvölgyi ref. egyh. története. Dunántúli Prot. Közl. 1887., 44. és 46. sz.)⁸ Létezett már a XVI. sz. végén a kercai ref. egyház is (Rácz István: A kercai ref. egyh. története. Veszprém, 1897.) Velemér pedig Szt. Lászlóval alkotott önálló anyaegyházat. Amint tudjuk, a Batthyány és Nádasdy-családok is mindjárt a reformáció kezdetén protestánsokká lettek.

Az ellenreformáció idején e családok ismét a katolikus vallást vették fel s különösen Batthyány Ádám a katolicizmust kemény eszközökkel és Vas megye északibb részeiben eredményesen terjesztette. Hogy az Őrség és vele együtt a veleméri völgy lakossága mindennek dacára tisztán megőrizte református hitét, abban kétségtelenül része volt e vidék félreeső voltának, hasonlatosan a protestantizmus fenmaradásához Schladming vidékén a stájer hegyek között. De erősnek kellett lennie a vallásos érzésnek is s amit a multa vonatkozólag erről Rácz István füzetében olvasunk, az kiáltó ellentéte a mostani állapotoknak.

A veleméri öreg templomot is jóideig a reformátusok használták. 1733-ban vették azt vissza a katolikusok. De a harangot 1815-ben elviszik a reformátusok s a veleméri ref. toronyban ma is ez a harang szól. A világháborúban ezt is el akarták rekvirálni, de sikerült megmenteni.

Még 1829-ben is mindhárom község a régi templom körül temetkezik. A temetőt övező sáncárok, melyről már az 1696. évi canonica visitatio megemlékezik, ma is kivehető. A három község külön temetője az úrbéri birtokrendezéssel kapcsolatban létesült.

⁸ Falusi házakból került elő a Heltai-zsoltár 1560. évi és a Károli Gáspár-biblia 1612. évi kiadása.

A jobbágykor évszázadai után az 1848-as évvel a gazdasági felleindulás kora következik. Mindennél jobban szemléltetik ezt a házak: a jobbágykorból visszamaradt kéménynélküli kis faházak és a századforduló felé egyre szaporodó egészséges épületek.

A *jobbágykor emlékei* falvaink életében általában a birtokeloszlásban és bizonyos úrbéri jellegű jogviszonyokban mutatkoznak. Mivel itt közös legelő nincs, az erdőket pedig korán, még az ezt tilalmazó jogszabályok keletkezése előtt felosztották, úrbéri közösség e községekben nincs. A birtokeloszlás szempontjából azonban fontossággal bír, hogy Szombatián $10^{3/8}$, Gödörházán $7^{3/8}$, Veleméren $17^{7/8}$ úrbéri telek volt s egy egész telki illetmény Szombatián 49-60, Veleméren 50-20 kat. holdat tett ki. Valójában azonban az úrbéri elkülönítés időpontjában a volt jobbágyok kezén ennél több birtok volt s ezeket az u. n. maradványföldeket a volt földesúrtól meg kellett váltaniok. Eből perек származtak s egy ilyen perrel kapcsolatban került bele Gödörháza a nemzetközi bankélet viszonylatba. 1857-ben ugyanis Felső-Lendva ura Dietrichstein József herceg volt. Az ő felperessége alatt megindult pert azonban később már egy brüsszeli bank folytatta. Bruxelles és Gödörháza! 1865-ben azután egyezség jött létre, mely szerint a felperes az úrbéri rendezéstől, legelőelkülönítéstől és fásizati viszonyszolgáltatok (karácsonyfahordás) iránti keresetétől eláll és a gödörházi birtokállapotot illetetlenül hagyja, alperes község pedig mindezért 2500 frt átalánybeli váltságot fizet 16 félévi egyenlő részletben.

Ilyen módon *Gödörháza egész területe a volt úrbéreseké lett, míg a két szomszédos községben a földesúri birtok megmaradt.*

Gödörháza egész határa azonban nem nagy s ennek a Batthyány-birtokok közé beékelte kis Nádasdy-birtoknak *fejlesztési lehetőségei* már eleve minimálisak voltak. Egyetlen irány maradt nyitva a terjeszkedésre: Métnekpuszta felé. Ez az irány a világháborút követő földbirtokreform során valóban meg is nyílt. Ámde az egyke-rendszer okozta munkaerőhiány miatt a lakosság ezt a lehetőséget nagyobb mértékben ki nem használhatta. Egyébként is sok más községből eltérőleg itt bizonyos tartózkodás nyilvánult meg a földbirtokreformmal szemben.

Az úrbéri és maradványföldek, legelő és erdőterületek eredeti megoszlása az idők folyamán az összeházasodás és öröklés folyamányaként egyre nagyobb lett s ma a *birtokállapot rendkívüli telaprózódást mutat* nagy hátrányára a gazdálkodásnak. Gödörházán a tagosítás egészségesebb állapotokat fog teremteni, de pl. Veleméren az egyik legnagyobb gazdának 50, a másiknak 80 helyen van birtoka. A szétszórt területek megművelése hihetetlenül sok energiapazarlással jár és a belterjesebb gazdálkodást kizárja.

Az ember.

Embertípus. A veleméri völgy lakosságának nincs egy- séges típusa. Alacsony, magas termet, kerek és hosszúkás arc, szőke, barna, fekete hajszín egyaránt előfordul. Ahhoz képest azonban, hogy tiszta magyar községekről van szó, feltűnő a közepesnél magasabb és magas termet gyakorisága. Általában szikár emberek sárga arccal. Még a fiatal lányok arca is ritkán rózsás. A dombos vidéken, elaprózott birtokállapot és kevés munkaerő miatt fokozott munka férfit, nőt hamar meg- visel és eugenetikai szempontból szép embertípust ritkán ta- lálni. Bizonyos arccal mégis az ősrégi falvakban újból ta- lálkozunk és az antropologus bizonyáa e vidéken is a kutatás- ra érdekes területet találna.

A lakosság értelmes. Jó szemük és jó fülük van. A falusi szakértő bizottsággal és napszámosokkal hetekig tartó mun- ka közben észrevettem, hogy mindig figyelnek és mindent ész- revesznek. Közmondásos, hogy az Őrségben mindenre van tanú, de ennek részben csakugyan az az oka, hogy éles meg- figyelők. A határnak bármely pontján dolgozzanak, a lejtős terü- leten több km távolságra ellátnak és mindenkit számon tartanak.

Öltözködésük⁴ a klimatikus viszonyoknak megfelelő. A széles magyar gatyát itt már nem látni. Nyáron is nadrágban, köténnyel dolgoznak. Az ünnepi ruha színe szürke, a kis fiúk- nál is. A leányok a mezei munkához is, bár egyszerűen, de csinosan és tisztán öltözködnek: gyakori a rózsaszínű, piros és

⁴ Ismeretes, hogy Vasvármegyében a népizés az öltözködés terén nem birt kifejlődni, mert a vármegye mint a pór nép erkölcsét veszélyez- tető dolgot tiltotta a cifra ruhákat.

fehérbabos piros ruha. Ünnepi öltözetükben gyakori a fehér szín, az asszonyokéban is. Az asszonyok öltözéke is rendszerint tiszta. De különösen feltűnő, mennyire tisztán tartják és milyen rendszeren öltöztetik a gyerekeket.

Nyelv. A közismert vasmegyei dialektust itt már hiába keresnénk. Ez inkább csak a magánhangzók kiejtésében mutatkozik és kedves dolog volt egy iskolai vizsga alkalmával hallani, mennyire nem engedték magukat a gyerekek a nyomtatott betűtől megtéveszteni: „Jézus Krisztus az istállóban...” Eltérő viszont a vasmegyei dialektustól az *e* és *a* hangzó (péngü, csé-résznye, péréc, lóhért kászálni.) A göcseji nyelvjárásra utal a „földröndök, kezeimket, ere-nek (erre felé)“-féle képzés. Amikor pedig a Farkasok Jóskája elmegy a ritü (irtó) kapáért a Könye Kálmánokhoz és ott találja a Rigü (Rigó) komát és Szabü (Szabó) sógort, aztán a szantükön át velük összeült elmegy a nagy ritásba borosányért tehen alá, akkor nyilvánvalóan ennek a nyelvjárásnak sok érdekes sajátága és régies jellege van. Részletesen foglalkozott vele különben *Könyre* Nándor: *Az ősrégi tájszólás c. cikksorozatában* (Magyar Nyelvőr, VII., 1878., 270 s. folyt.)

Jellem. „Populus est haereticus, rudis et incultus, in ecclesia rarus, parochi admodum irreverens“ írja az 1758. évi canonica visitatio s ha a haereticus szótól, ami itt reformátust jelent, el is tekintünk, még mindig elég szép bokréta marad. Az „ősrégi erkölcs“ ma is fogalom, szükséges tehát ezt a kérdést tárgyilagossággal megvizsgálni.

Ami az idegennek legelőször feltűnik: *szívesen köszöntők, szívesen mosolygók, barátságosak!* Az ember végigmegy a falun. Alig lát valakit. Mégis hol innen, hol onnan, sövény mögül, ház mellől ráköszöntenek. A városi emberhez barátságosan és bizalommal közelednek. *Trétára hajlamosak.* „Hallotta, Veleméren meghalt a Szakál János.“ „A Szakál János? Eddig ilyesmit még sohasem cselekedett.“ — Avagy: „Kinek veszi a cukrot? Még talán a feleségének? Magától még az is kitelik.“ A derüs kedély folyamánya a lakodalmak és keresztelők nagyszabású megünneplése. Keresztelésnél rengeteg rendes koma mellett nagyszámú *hés koma* is szerepel: páratlan komák, akik nem házastársak.

Virágkedvelők. Az apró kertek a házak előtt tele virág-

gal. A legszegényebb viskó ablakában is ott a virág lyukas vasfazékban vagy még inkább helyben készült cserépben. 1931-ben Szombathán új faház épült. Szeptemberben még a külső sároazása nem készült el, ablaküveg sem volt még rajta, de azért a ház körül már a Tagetes különböző fajaiból készült virágágyak, az ablaknyílásokban pedig a muskátli sorai pompáztak. Feltűnő volt Gödörházán a sok jegenyenyárfa, szép dísz a falnak, rendszerint csak uradalmakban látható fa. Itt egyes gazdák ültették. Szépérvékre vallanak az élösövények is (nyesett gyertyán, szabályos közökben kiemelkedő magasabb, kerek koronájú törzsszel), melyek egy része persze ma elhanyagolt. Az erdő egy borókás tisztásán egyszer egy pásztorgyerek nyelni kezdett egy sűrűnövésű borókát („pattogóbokor“). Azóta ezt a műveletet az őrző gyerekek évente folytatják s a bokor ma akármelyik francia kertnek dísz lehetne. Az olyan házaknál, ahol fiatalok vannak, ujévkor a kútra vagy a kút mellé tűzött póznára „bokkrétá“-t illesztnek.

Műveltségi állapotuk is kielégítő. Az 1865. évi egyezsége 11 aláírás mellett 18 kézjegyet látunk. Még 1892-ben is a tagosítás elején létrejött egyik egyezsége 16 aláírás és 31 kézjegy szerepel. Ma már analfabéta nincs a községben. Az öregek között még vannak, akik a gyanús új tanokkal szemben (Föld forgása) az indokolt szkepsis álláspontjára helyezkednek, általában azonban a lakosság felvilágosult. A fiatalja falja a könyveket. Sokat tanultak és megfigyeltek azok, akik a világháború folyamán idegen országokban jártak, anélkül persze, hogy egyébként a világháború néhány epizódnál egyebet jelentene életükben.

Az 1758. évi canon. visitatio szerint nem volt megállapítható, hogy babonások lennének. Kukoricafosztáskor, cserépegéteskor, általában ilyenféle esteli összejövetelnél mégis előkerülnek a látomások, melyekben mindig az éjszaka, víz, ló és fekete kutya a motívumok: A patak vize ketté vállott és ismét összecsukódott. Rettenetesen sovány ló ugrott a patakba és úgy locsolta a vizet, hogy a parti fák is mind vizesek lettek. Az egész úton egy láda ment előttem és egy fekete kutya kibegrált abból. A Böröcén egy nagy fekete kutya állott a szekér elé és nem engedte odább. Sem azelőtt, sem azután azt a kutyát a vidéken senki sem látta.

Magános éjjeli vándoroknak eféle látományai azonban, még ha hisznek is bennük s a hallgatóik is hisznek nekik, az élet mindennapi folyásában, jelentőséggel nem bírnak.

Tehát *nincsen babona. De nincsen vallás sem.* Említettem már, hogy kat. istentisztelet évente kétszer van. Református pedig négyszer. Kercára, ahova tartoznának, ritkán járnak át. Abban az órában mégis, amikor Kercán az istentisztelet megkezdődik, abbahagyják a munkát. De ez minden, amiben vallási szükségletük kimerül. Veleméren egyszer már együtt volt a templomépítéshez szükséges téglá, de korcsmaházat építettek belőle. Ennek megfelelően a káromkodás — még az asszonyok körében is — általános. Épígy a trágár tréfálózás.

*Erkölc*s dolgában különösen rossz híre van az őrségi vidéknek. S valóban rendkívül sok a vadházasság. Nem ritka, hogy házastársak közül férj is, feleség is mással él. Az sem, hogy házastársak hallgatólag kölcsönösen tudomásul veszik, hogy életük párja a tilosban jár. Ha a lakodalmi disznó nem elég kövér a kitűzött időre, a fiatalok akárhányszor összeköltöznek s az esküvőt később tartják meg, amikor a disznó meghízott. A most vázolt jelenségekre könnyű magyarázatot találni a vidék szegénységében és elhagyottságában. Az is bizonyos, hogy sokszor inkább az erkölcs hivatalos formája és nem a lényege szenved sérelmet. Mégis e jelenségek összessége bizonyos vonatkozásban talán tulságosan szabad légkört teremt.

Habár nem a bíró, hanem a természetbúvár szempontjából tárgyalom a dolgokat és csak a tényeket és azok magyarázatát keresem, mint természetbúvár sem haladhatok el sajnálkozás nélkül e tények mellett. Mert a tiszta erkölcs = szépség és egészség és mert a falu népe az a hatalmas erőtartalék, melynek a közéletet felfrissítő új egyéniségeket kellene kitermelnie. Hogy ezeknek a faluknak népe is nevelhető volna, mutatja a feltűnően decens viselkedés, amit a madarak és fák napjával kapcsolatban a veleméri öreg templom fölött rendezett erdei ünnepen megfigyelhettem.

Azt is mondják s nem alap nélkül az Őrségről és a vele kapcsolatos vidékről, hogy képviseléválasztásoknál kizárólag a pénz szerepel mint döntő tényező. Mivel azonban az Őrség régente függetlenségi párti volt, nyilvánvaló, hogy a választói

erkölcs az idők folyamán fajult el s a mai állapot lényegében nem egyéb, mint a nyílt szavazás rendszerének következménye. Érthető, hogy e vidék szegény lakossága hamar felismerte a talált pénznek fáradságos életében egyedüli alkalmát. A szegénységgel függ össze az is, hogy kisebb lopások (szerszám, élelmiszer) nem ritkák.

Az erkölcs kapcsán rá kell térnem még egy szembetűnő jelenségre és ez az:

Egykerendszer. Kevés kivétellel (Gödörházán Pap Kálmánnak 6, Póczak Józsefnek 4 gyermeke van) mind a három falu szélsőséges példája az egykerendszernek. Veleméren egy alkalommal 16 tanút kellett kihallgatnom. A 15 református közül egynek volt két gyermeke, a többinek 1—1. A 16-ik, katolikus tanúnak 4 gyermeke volt. De hadd szóljon a statisztika:

	Velemér	Gödörháza	Magyarszombatfa
1910	446	353	382
1920	428	305	415
1930	394	316	415

Húsz esztendő alatt a három falu lakossága 1181-ről 1125-re apadt. 1931-ben a hatosztályos magyarszombatfai iskolában 50, a velemériben, ahová Gödörháza is tartozik, kereken ugyanennyi tanuló volt.

Pedig a gyermeket szeretik s már említettem, hogy feltűnő szépen és tisztán tartják őket. S az egykerendszer alapját is ebben a szeretetben kell keresnünk. A gondolatmenet ugyanis a következő: A rossz talaj és egyéb tényezők nagyszámú lakosság megélhetését ezen a területen alig engedik meg. Az adott viszonyok között, ha szegényesen is, de nyomorúság nélkül meg tudnak élni. Legalább is ezt az életfokot akarják gyermeküknek biztosítani. Ahol több gyerek van, beházasodásnál előbb-utóbb bekövetkezik, hogy a többi gyermek a fiatal pár ellen uszítja az öregeket. Az egykerendszernél ez ki van zárva. (Itt viszont gyakran az vezet válásra, hogy több gyermek hiányában mindegyik szülő még munkaerőre szorul s a fiatal férj többet van az otthoni gazdaságban, mint a felesége házában, ahol pedig munkaerejére époly szükség volna). Kétségtelen, hogy az egykerendszer alapja a szeretet és oka a gaz-

dasági helyzet. Megváltoztatása tehát elsősorban nem erkölcsi, hanem gazdasági kérdés.

Végeredményben pedig: rossz híre dacára a nép nem rossz, csak elhagyatott. Elhagyatott, mint a vidék, mely mindig mostohagyermeké volt Vasvármegyének.

Munka. A háború előtti években sokan eljártak vasúti munkára Stájerországba, Karinthiába, az Arlbergbe, városrendezéshez Meranba. Volt úgy, hogy 30 ember is távol volt s mivel a munkások keresményük nagy részét hazaküldték, a falu vagyonosodni kezdett. A világháborúval az ilyen külmunka teljesen megszűnt. Nincs meg még abban a formában sem, hogy a leányok elmennének városba cselédnek, mert szükség van a munkaerejükre itthon. Már a 8—10 éves gyerek segít a krumpliszedésnél, teregetésnél és természetesen főleg az őrzésnél. Amellett világháború éveiben asszonyok és leányok megszokták a mezei munkát, szántást és kaszálást is és ma is még — az egyre fokozódó munkaerőhiány miatt — gyakran látni őket ilyen munkánál.

A lakosság egyébként szorgalmas és ügyes. Szerény anyagi viszonyaik mellett ez a szerencséjük. Mert így mindenfajta munkára akad valaki a községben s a munkát munkával szolgálják vissza. Sikerül ily módon magukat a lehetőséghez képest a pénztől függetleníteni s az *önellátást* a lehető legteljesebben megvalósítani.

Az házépítéshez szükséges fájuk (fenyő, tölgy) megvan. Az ácsmunkát maguk el tudják végezni. A téglát, zsindelyt, faszenet maguk égetik. Van, aki az esztergályos, aki az asztalos munkát érti. Van, aki az állatorvosi tudományhoz (az esetek nagy számának tanúsága szerint valóban jól) ért; van, aki mint volt szanitéckatona az első segélynyújtásban, sebek kimosásában, kötözésében, tehát éppen abban járatos, amire ilyen, orvostól távol eső faluban leginkább szükség van. Van kosárfonó, botfaragó s ami különösen fontos, a nők a vásznakat maguk szövik s a lenvászson nem csak házi célokat szolgál, hanem csereeszköz is, mert rövidárúkereskedőktől a nők ennek ellenében szerzik be a szükséges ruhaneműjüket.

Legfontosabb azonban az agyagipar. A vidéken gyakori szürke, plasztikus agyag nagyon alkalmas cserépedények készítésére s valóban se szeri, se száma a cserépegető kemen-

céknek. Szombathán mintegy 60, Gödörházán 8, Veleméren 10—15 gerencsér van. Tréfásan bugyogásoknak mondják őket a bugyoga nevű gömbölyű korszó után. *A cserépedény a legfontosabb exportjuk*, vagyoni helyzetük legbiztosabb egyensúlyozója. Amit a megélhetéshez nem ad meg a föld, azt pótolja a cserépedények kivitele. A kivitel Somogy megyébe irányul, ahol cserépedénygyártás nincsen. Szekéren szállítják az edényeket, járják velük a falvakat és gabonáért adják el azokat. Aszerint, hogy milyen az edény, az ürtartalmának megfelelő egy-szeres vagy többszörös gabonamennyiség az ára. A gerencsér-ek közül kevésnek van magának lova, a többi társul a fuvarossal és a keresményt megfizetik (összüttközösködnek.) A somogy megyeiek sokszor nézegetik, hogy miféle ragadós föld lehet e vidéken, amelyik a hosszú úton sem kopik le a kerékről, viszont a veleméri völgy lakosai regéket mesélnek a könnyű és könnyen művelhető homokos somogyi földről.

Mivel a családon belül hovatovább mind érezhetőbbé válik a munkáshiány, szokásban van az *összesegítés*, amire szívesen vállalkoznak, mert a segítségért gyakoribb és kiadós étkezés jár. Különösen vígan megy az összesegítés a szőlőmunkáknál.

Különös megemlést érdemel még *a len megmunkálása*. Rengeteg fáradsággal járó, hosszantartó, az asszonyok által végzett munka. A len beérése után két esztendeig eltart, amíg fonál lesz belőle. Első év: a beérett lent kihúzzák, markokba összekötik, vasdergálóval leszedik a fejét = „bugáját“ (*dergálás*), patakban vagy tóakban áztatják 10—12 napig (áztatás), akkor csomókban felállítják száradni, a kemencén tovább szárítják s télre felteszik a padlásra. A következő évben sulyokkal megtörik (*sukkolás*) és kiteszik a rétre, hogy a harmat lepje (*harmatolás*). Ha a szára a harmaton megrepedezett, újból szárítják, kemencére rakják. Ezután jön a *tilolás*. Holdvilágos szeptemberi éjszakákon késő órákig hallani mindenfelől a bükkfából készült tilológépek egyhangú, de nem kellemetlen ketyegését. Ha tilolással megtörték a lent, vas gerebennel *gerebelik*. Külön rakják, ami a szár hegyéből s azt is, ami a tövéből kijön. Ami a kézben marad, az a legfinomabb anyag, ebből lesz a fehérnemű, a másiból zsák, pokróc. Az így minőség szerint három csomóba rakott szálakat már lehet fenni, de a finomabb

fonálnak még a *fehérités* ugyancsak hosszadalmas processu-
sán is át kell esnie. A fonáshoz lábbal hajtott fonószéket hasz-
nálunk. Ez már téli munka, a len beszédését követő második
tél munkája. Hasonlóan bonyodalmas és nagy gyakorlatot
igénylő munka a szövés.

Kétféle lent termelnek. Egyik a „nyiló len“ (*Linum hu-
mile*), melynek tokja felnyílik s melynek magvát a kereskede-
lemben értékesíthetik, másik a magasabbtermetű „vadlen“ (*L.
usitatissimum*), melynek tokjai nem nyílnak fel. Ebből sokkal
finomabb fonál készül, de viszont ez nem mindig érik be s így
a termelése kockázattal jár.

Lakóházak. A régi házak mind fából készült u. n. talpas
házak. Túlnyomó részük még a jobbágykorból való. Kisebb
számban sárból (nem vályogból) készült épületek is vannak.
Az első téglaház Gödörházán 1896-ban épült.

A régi szőlőházak fenyőből épültek. Hatalmas, 100 évnél
idősebb erdei fenyőtörzsek vannak beépítve. Az évgyűrűk elein-
te szélesek, később rendkívül keskenyek. Ez magyarázza a fa
nagy tartósságát. A lakóházak anyaga is részben fenyőből, de
nagy részben tölgyből áll. A hegyen a fenyőt, a völgyben a
tölgyet találták közelebb. A régi épületek még kötéssel (szegek
nélkül) épültek s a fát fejszével dolgozták meg. Csak az ujab-
bakon látni már szegeléset és a fűrész használatát. A régi há-
zak kémény nélkül, tehát szabad tűzhellyel épültek s ma is
még elég ilyen házat látni. Vegyesen találni olyan házakat,
ahol konyhába, szobába külön bejárás vezetett és olyant, ahol
a szobába a konyhán át jutni. A házak vagy egyvonalúak vagy
derékszögben törtek. A legrégebbeken feltűnő a félköralakú,
két vége felé szép ívben lelapuló szénapadláslyuk.

Faházakat ma is építenek még, de ezek stílusa egészen
más. Ablakaik nagyok. Oszlopos tornácuk vagy kiugró közép-
részük van. Formájuk, méretük a téglaeépületet utánozza és
mert már nem a hajdani vastag törzsekből, hanem a mai fa-
anyagból készülnek, egész szerkezetük könnyedébb.

A téglaeépületek megjelenése. (Gödörházán; mint láttuk,
megkésve) a múlt század második felében volt gazdasági fel-
lendülés idejére esik. A főtipus itt a magyar kuriális stílus: kö-
zépen kiugró oszlopos tornác. A legújabb téglaeépületek stílusa
azonban az u. n. amerikai háztípus, a házépítésnek az a módja,

ahogyan az amerikai pénzen épülő házak megyszerte készülnek.

Itt az agyag tégláégetésre kiváltképpen alkalmas. Ezért a veleméri völgy lakossága tégláját maga égeti. A nyers téglákat a szabadban összerakják és nyílt tűzeléssel megégetik. A téglá 5—6 nap mulva keményre ég. A zsindelety azokban a kemencékben égetik, melyek a cserépedények megégetésére szolgálnak. Mivel vakolásra alkalmas homokjuk és meszük nincsen, a házak sokszor hosszú ideig vakolatlanul állanak, sőt vakolás nélkül meg is öregszenek.

Az új téglás ház felépítését gyakran megelőzi az istállónak és pajtának téglával való átépítése vagy felépítése vagy felépítése úgy, hogy a melléképület már modern, a lakóház pedig még — esetleg kéménynélküli — faház.

Mint hogy pedig az eddig elmondottakkal a gödörházi ember életét jóformán a születéstől a halálig végigkísértük, még megemlítjük, hogy Gödörházán a keresztnév adásánál az a törekvés, hogy ily nevű ne legyen több a faluban s ez a magyarázata a faluhelyen egyébként szokatlan neveknek (Aladár, Ödön, Emil), Veleméren pedig ezzel szemben nagy következtességgel alkalmazzák az apa nevét úgy, hogy pl. egyidőben három Szakály József is van: nagypapa, fiú, unoka. A temetőben pedig a fejének írása nem a halott felé, hanem az ellenkező irányra tekint és ennek megfelelően a gyászolók a sírhoz nem lábtól, hanem fejtől állanak oda.

A föld.

Éghajlat. Vasvármegye hegy- és dombvidéke az Alpokhoz viszonyítva már a csapadékban szegényebb, Magyarország belsőbb részei felől nézve azonban az esőben gazdagabb vidékek közé tartozik. Klimájában érezni lehet úgy az Alpok közelségét, mint az Alföld és Adria hatását. Amíg a bécsi medencéhez kelet felé csatlakozó területek éghajlati viszonyaiban a kontinentális hatás az erősebb, a grazi medencéhez kelet felé csatlakozó dombvidéken erősebb az oceanikus klimajelleg. A Szentgotthárdtól délre a Muráig terjedő területnek, vagyis annak a vidéknek, melyben a veleméri völgy is fekszik, évi csapadékmennyisége 800—1000 mm. Az októberi esőmennyiség

valamivel nagyobb, mint a júniusi, ami szintén az oceanikus klimajelleget erősíti. A meleg légáramlatok főleg dél felől, a zivatarok délnyugatról jönnek. Amíg Sopronra és Szombathelyre a Schneeberg és a Wechsel küldi a zivatarokat, itt a déltájer és krajnai hegyek. Az országhatárról, mely ma Szombatfa és Pártosfalva között húzódik, szép kilátás nyílik az erdős vendvidékre és szerencsés napon előtűnik a Koralpe és az Ivancsica vonulata s a kettő között e vidék viharszögletében a Karavankák gyönyörűen tagozott profilja. A jégeső gyakori csapása a vidéknek.

A levegő nyáron is, a nappali forróság után estére mindig, néha erősen lehül s nyáron is ritkaság, hogy éjszaka ne legyen harmat. Ezért a növényzet sohasem olyan kiaszott, mint a vármegyének a Kis Alföldhöz közelebb eső részein. A rétek zöldek s az aratás után vetett hajdina rózsaszínű táblái, a lennek friss zöld színe, virágának lehellepszerű kékjével még őszszel is virágos kerthez teszik hasonlóvá a szántóterületeket, míg a lejtőkön rózsáslila csarabosok terülnek el és dereszöld színű erdei fenyők vörös törzsei foglalják gyönyörű keretbe a finom pasztellszínekben pompázó képet. A vidék feltűnően szélcsendes. Aki ismeri a soproni és szombathelyi, hetekig tartó szélviharokat, úgy érzi magát itt, mint a béke szigetén. A víz lágy és igen kellemes ízű s így minden feltétel meglenne itt nyaralótelep létesítéséhez.

Szántó. „Varga József földje a legjobb az alsó mezőn“, így szól az egyhangú vélemény. Milyen ez a föld?

20—25 cm-ig szürke, humuszos, teljesen mészszegény agyag, mely fokozatosan egyre vörösebb és kötöttebb lesz és egyre erősebben vasfoltokkal tarkított. A termés egy kat. holdon kedvző időjárás esetén 5 q búza vagy 45—50 q burgonya.

Milyenek lehetnek a rosszabb földek, ha ez a legjobb? A különbség csak az, hogy a rosszabb földeken még sekélyebb a humusztartalmú agyagréteg és még magasabbra hatolnak és sűrűbbek a vasfoltok. Végeredményben a különbség nem is a talaj minőségében, hanem a megművelés módjában és a fekvésben van. Nehéz, kötött agyagtalaj, mely száraz időben kökemény, esőben pedig ragadós péppé lesz. A vizet nehezen eresztí át. Előfordult, hogy erős eső után, amikor a síkos és ragadós talajon járni is nehéz volt, ástuk meg a földet és csak

egy csekély felszíni rész volt átnedvesedve, az álló részek még mindig kőkemények voltak. „Mi azt tartjuk, valamikor özönvíz volt, a javát (a földnek) elvitte, a rosszát meghagyta.“

Az agyagtalaj sajátságai indokolják az e vidéken általános bakhátas szántást. A barázdában az őszi és tavaszi esős időszakban is valahogyan elmegy a marha és a víz is jobban lefut a földekről. Területben azonban a sok és széles barázda majdnem egyharmad veszteséget okoz.

Ha a haszonszámítás szabályszerű módszerét alkalmazzuk, a gazdálkodás voltaképen = deficit. Hasznot csak úgy eredményez, ha a saját munka pénzbeli értékelését a számításból kihagyjuk. Így a tagosítás során elhangzott szakvélemény szerint az itteni gazdák csak igénytelenségüknek köszönhetik, hogy fenn tudják magukat tartani, mert ingatlanuk csak a munkájukat s a munkaalkalmakat biztosítja nekik, „Ez a föld minket gyilkol, de itt születünk, itt köll veszködnünk“.

Legjövödelmezőbb termelési ág a burgonya. De nagyobb arányban megy mégis a búza és rozstermelés. Ehhez a vetőmagot a magukéból veszik, mert idegen fajták, melyekkel egyesek próbálkoztak, ezen a talajon nem váltak be. Aratás után hajdinát és lent vetnek.

„A len még a velőt is kiszedi a földből s az őskorinál is rosszabb a földkezelés, amely itt folyik. Akkor legalább pihentették a földet, de itt ugar nincs. A trágyázás is kezdetleges. Gyakran száraz, alig korhadt lombtrágyát használnak. A szalmatrágyát is rosszul kezelik: eső kimossa, nap kiszívja.“ Így a szakértő.

A falusi ember ezzel szemben azt mondja: Hajdinára szükségem van, mert a táplálkozásom fontos része s a gabona kipótlója. Lenre szükségem van, mert az asszonyaink abból csinálják a vásznat. A lent tavasszal vetni kockázatos, mert ki van téve az elsülésnek. Érése akkor a nyári melegbe esik és a szára rövid lesz, Aratás után vetve azonban, mire fejlődésnek indul, mindig van éjjeli harmat s az őszt rendszerint szép és hosszú. A len sokkal szebben érik be. Amivel pedig kevesebb gabonát ad a földem, azt beszerezem csere útján a Somogyból.

Kétségtelen, hogy ebben is van valami. De azért a szakvélemény mégis igaz marad. S különösen a trágya kezelése

és az okszerű trágyázás, meg mésztrágya alkalmazása volna az, ami a gödörházi gazdák sorsán lendíthetne.

Lóherét is vetnek, de benne sok az aranka és néha sok a gaz. Gyakoribb a biborhere („piros lóheré“) s ennek eltévedt példányaival a réteken is gyakran találkozunk.

Mélyen ásva az agyag alatt homokra vagy forrásos rétegre akadnak. Gyakori a kék plasztikus agyagréteg is, melyből az edényeket gyártják. Albert János házánál csillámdús homok közel a felszínhez bukkan ki. A déli domboldal, melynek összetétele változatosabb, helyenkint kavicsos. A szőlők egy helyén a mediterrán terra rossa-nak megfelelő, vörös agyaggal találkozunk, mely mint valamely meleg klíma maradványa a kőszegi hegyek lábánál is több ponton (Kőszeg: Vörösföld; Velem) előtűnik. Körülötte itt sárga agyag és kavicsrétegek terülnek el. Ugyancsak a szőlők egy helyén a felszínen finom homok van. A grazi medencétől keletre húzódó és látszólag annyira homogén dombvidék strukturájának változatosága (Winkler-Hermaden: Die Oststeiermark. Graz, 1927), tehát e kis területen is szembetűnő.

Rét. A lápok és lápos rétek kivételével a mi klímánk rétejei másodlagos képződmények. Erdőből létesítette őket az ember. S a kasza és egyéb emberi beavatkozás hiányában előbb-utóbb megint erdőkké válnának.

Gödörházán a rétek legnagyobb része a lapályon, a patak és vízfolyások mentén, tehát azon a területen van, melyet korábban a mocsártölgy (kocsános tölgy) erdeje borított. Négy főtipusuk van, melyeket a legszembetűnőbb, uralkodó növényfajokkal lehet jellemezni:

I. *Alopecurus pratensis*, *Trifolium patens*-typus mint legjobb s a déli lóheréfaj előfordulásánál fogva az országban ritka réttípus. Mérsékelt nedves talajon fordul elő s kétszeri jó kaszálást ad. Szárazabb talajon a még mindig jó *Holcus lanatus*, *Lotus corniculatus*-réttípus lép helyébe.

II. *Festuca pratensis*, *F. sulcata*, *Anthoxanthum odoratum*, *Briza media*, *Equisetum arvense*, *Plantago lanceolata*, *Hieracium Blauhini*. Xerophytus jellegű réttípus. A fű rövid és ritkás. A második kaszálás lényegesen gyengébb.

III. *Nardus*, *Triodia*. Silány minőségű, többnyire egykori csarabosok (*callunetum*) helyén képződött rét, melynél a má-

sodik kaszálás alig számbavehető. Rendkívül érdekes, hogy a szörffü (Nardus) az Őrség kiélt, kilúgozott, inéztelen talaján ép oly általánosan elterjedt, mint az Alpok ösközethegységében az erdőhatár fölött. Ott is, itt is a legsilányabb réttípus jelképe. Gramen invisum foenimessoribus (Linné). A talaj megszerezésével lehetne kipusztítani s ezzel egyuttal a lóherefélék megtelepülését elősegíteni. A mai gödörházi viszonyok között azonban ilyen racionális rétművelésre még alig lehet gondolni. A réteket nem is fogasolják s így azok nagy része elmohosodott. A rétművelés kezdete azonban, hogy a gazdák egy része a hamut a rétre szórja ki.

IV. Sáros, süppedős rétek (macrocaricetum), melyek bő termést és kétszeri kiadó kaszálást adnak ugyan, de a fű silány minőségű, az állat alig eszi. Az eféle rétekből bőven jutott ki Gödörháznak. A lecsapolás, mely folyamatban van, mindazonáltal kétélű fegyver. Ma e helyeken rossz fű terem, de sok. A lecsapolás után jobb fű, de kevés. Ezenkívül hirtelen kiszáritás esetén a rét természetes successiója megbomlik s a hirtelen szárazzá vált területet többnyire hitvány füvek (Agrostis sat.) foglalják el.

Erdő. Erdőkultúra nincs, csak erdőpusztítás. Erdőt itt senki sem ültet, csak a természet. Ezért az egyéni tulajdonban levő, a gazda önkényétől függő, különböző korú és más-más állapotot tükröző erdőparcellák összehasonlító vizsgálata megadja a kulcsát az erdők történetének. A történelmi adatok csak alátámasztják az így nyert eredmény helyességét.

Egy 1768. évi okirat a gödörháziak erdejét lignis focalibus et aedilibus, succrescentibus pinetis írja le. Egy 1860. évi jegyzőkönyvben ezt találjuk: „alperes község a legeltetést úrbéri telkeikhez tartozó, de soványságuk miatt parlagon hagyott u. n. fenyvesszántó földjeiken (északi erdő!) gyakorolja.“ Amikor az 1841. évi térkép a déli erdőrésze a Bükkerdő nevet használja, ez már nagy részben anachronizmus.

A déli erdőkben ugyan még ma is elég sok öreg bükk áll. Koronájuk alatt valósággal zöld szőnyeget alkot a fiatal bükkcsemeték sokasága. De már a déli erdőben is sok, az északiban pedig majdnem kizárólagos az „utánnanövekedett“ (sucrescens) erdei fenyő.

Kétségtelen, hogy e dombokon valamikor a bükk volt az

uralkodó. Ezt kivágták s a tisztást legeltették vagy (északi erdő) az irtást felszántották, majd később ezt is parlagon hagyták. A legeltetett területet felverte a csarab, boróka, nyír, fenyő, a mélyedékes helyeken a berekfa. Ha a legeltetést hosszú időn át tovább folytatták, tipusos csarabos (callunetum) alakul ki, melyben a fentemlített fák csak gyéren és mint korcsok állanak. Ha pedig a legeltetés gyenge volt vagy abbamaradt, a fenyő végül is felnyúlott és fenyő szálerdő (pinetum) képződött. A fenyő szálerdő alját, ha békében hagyják, amint azt a határos veleméri erdő mutatja, bükkbozót veri fel s a fenyő kivágása után sok erdőréssz újból bükkössé fog átalakulni. A gyertyán itt jóval gyéresebb s a legeltetett erdőtalaj újra beerdősülésénél nincs az a közvetítő szerepe, mint a megyének a síksághoz közelebb eső részein.

Ha felszántották az erdőt, majd utóbb parlagon hagyták, ugyanez a folyamat játszódik le, csak az alakulás menete lassúbb: csarab, nyír, éger, fenyő lép fel, végül győz a fenyő.

Ma itt és az Őrségben általában az erdei fenyő az uralkodó. Ez adja meg ma a vidék jellegét. Mai nagy elterjedése azonban az emberi beavatkozás következménye. Mégis kétségtelen, hogy őshonos, habár valamikor a bükkal szemben a szerepe kisebb volt. Tértfoglalása már régi multra tekint vissza. A legrégebb szőlőházak óriási, 100 évvel idősebb Pinus-törzsek-ből épültek. Az itteni (Zalamegye szomszédos részeire is áttérjedő) fajta értékes. Gyors növésű. Hatvan éves korban, amikor a fa már vágható, a 25 m magasság normális. A törzsek szálegyenesek és ágtszták.

A völgyfenéken a kocsános tölgy alkotott erdőket. Az öreg fák, a régi erdő hirmondói azonban rohamosan fogynak s már csak kevés száz éven felüli fa áll házak mellett és partoldalakon. Legszebb a szombatfai hegyben egy 4 m kerületű fa. Fennmaradásukat disznólegelő hiányában többnyire makktermésüknek köszönik. A makk feltűnő nagy és bőséges.

A kocsántalan tölgyből is állanak még itt-ott egyes fák, főleg olyan helyeken, melyeknek termőhelyi viszonyai a bükk és a kocsános tölgyé közé esnek. Nagyobb erdő létezett Magyarföld és Szentgyörgyvölgye között. A cserből csak néhány fiatal fára és satnya bokorra akadtam a magyarföldi erdőben a gödörházi határon. Állítólag a veleméri erdőrészen ebből is

voltak régente egyes öreg fák. Vöröscser nevű dülő ott valóban van is. A gesztenye elszórtan fordul elő a déli dombrészt gyümölcsöseiben és szőlei között. A legnagyobb fák 5·10 és 5·85 m kerülettel a szombatfai hegyben állanak. Elszórt csemétékkel és fiatal fákkal gyakran találkozunk a veleméri déli erdőben. Szilfa elvétve és bokoralakban akad, a hegyi szilhból pedig egyetlen bokrot találtam az északi erdőben.

A falvak keletkezésének idején ezek szerint a bükk és a két tölgy volt az uralkodó fa, de a középhatárok között mozgóklimatikus viszonyoknak következményeként alkalmas helyeken a nagyobb hőigényű fák (cser, gesztenye) is megtalálták a nekik kedvező létfeltételeket. A mocsaras helyeken akkor is, most is a berekfa alkotott sűrűségeket. Ez égermocsarak mindegyikéről van egy legenda, hogy ott egy tehén elsülyedt, a veleméri templom alattiról az, hogy ott egy harangot sülyesztettek el.

Az erdő mai állapotát jellemzi a tagosítás során 1931-ben elhangzott szakvélemény: „Az erdőpusztítás elrettentő példája.“ Birtokának határait senki sem ismeri. Némelyik gazdának 18 helyen is van erdeje. 32 év óta mindenki tudja, hogy az az erdőrészt, melyet most használ, nem marad az övé. Ezért gondozott erdőt csak egyes gazdáknál (Szépe Dániel, Koczán János) találni. Az erdő képe annyira változatos, hogy egy-egy hektárnyi területet a becslésnél 5—8 részletre is fel kellett osztani.

A ma annyira jól gondozott uradalmi erdők állapota sem volt azonban régente jobb. A Szombatfához tartozó kercai dombon áll a csákányi gróf (Batthyány) Tilos-erdeje, szép *Pinus silvestris*-szálerdő. Az 1865. évi tagosítási térképen a terület még „legelő.“ A veleméri, 1851. évi egyezségeen alapuló úrbérszabályozási okirat még „uradalmi elkülönített legelőnek“ írja a 200 holdat, mely ma erdő. Az uradalmi erdőkben, Métnekpusztán, de a Haricsán is még 30—40 évvel ezelőtt vígan füstölögtek a kalamászégetők kemencéi. A kalamász (fenyőgyanta) kicsordulása után visszamaradt elszenesedett törzseket kovácsszén gyanánt értékesítették.

Erdő a múltban bőven volt. Nem kímélte senki. A gödörháziaktól sok fenyőfát összevásároltak a szombatfaiak is, ahol

sok a gerencsér és kevés az erdő. De ma már a vágható fa egyre kevesebb lesz és a fainség a küszöbön áll.

A bükk a mérsékelt oceanikus klimatypus képviselője. Ez a fa fokozottabb légköri nedvességet és csapadékmennyiséget kíván, de amellett hőigénye is meglehetősen. Az ilyen klimatypusú vidék a *gombák* paradicsoma. Gödörháza erdeiben is ennélfogva rengeteg a gomba s egyes évszakokban a lakosság rendszeresen járja érte az erdőt. Az élelmezésben a gombának, főleg a vargányának és fenyőaljának nagy szerepe van. Ismerik az urgombát, nyulfülű gombát, szömörcsököt, szegfűgomba néven a Clavariát, szarvasgomba néven a Polyporus intybaceust, melyet levesben esznek s melyből egy veleméri ember 1931 június havában egy 2,5 kg súlyú óriáspéldányt hozott. A cseperke és özlábgomba ehető voltát nem ismerik.

Az erdőkben, sőt mivel a szántók nagy része még nem is olyan régen erdőkből alakult, a dülőutak mentén is partos, bokros helyeken rengeteg az *eper*. A vasúti állomás távolsága miatt azonban értékesíteni nem tudják. Asszonyok és gyerekek szedik nyirfa vagy berekfa kérgéből készült kászlu-kba (tarsolyokba). — A vadszedér sokasága mellett a málna az erdőben alárendelt.

Növényvilág. „Bükkerdő“ és „erdei fenyő“ magában véve még nem sokat mond, mert e fák széles klimatikus határok között nagy területen fordulnak elő. Ezért ezek csak az „általános személyleírást“ adják. A „különös ismertető jelek“: a kísérő növények és a növényföldrajzilag fontos egyéb fajok adják meg valamely vidék egyéni jellemét.

A déli, kevésbé elpusztított erdő részben még több a bükk kísérő növénye (Oxalis Acetosella, Maianthemum, Convallaria maialis, Anemone nemorosa, Asperula odorata, Daphne mezereum, Neottia, Cephalanthera longifolia, Orobanchis verna, Primula acaulis, Sanicula). Az északi erdőben ezekből jóformán csak a Primula, Oxalis, Sanicula, kevés Neottia maradt meg, viszont nagyobb számúak az erdei fenyő kísérő növényei (Pteris rotundifolia, minor, chlorantha, secunda, uniflora, Galium rotundifolium, Lycopodium clavatum s a Gnaphalium dioecum óriási foltjai). Általános díszjele e vidék erdeinek a Pteris sokszor embermagasságú bozótja.

Gödörháza vidéke a vas—zalai dombvidék tagja. E domb-

vidéket Vasvármegye növényföldrajzáról írt munkámban a *pränorikum* nevével illetem és úgy jellemeztem, mint amelyben hegyvidéki, sőt subalpinus elemek déli, illyrikus flóraelemekkel találkoznak, míg ellenben keleti, pannonikus flóraelemek úgyszólván teljesen hiányoznak. Ez a flórajellem nagyon tipusosan nyilvánul meg a veleméri völgyben, ahol

a) a cserjék között a hegyvidéki *Salix aurita* és *Prunus Padus* mellett a déli *Lonicera pallida*, *Rubus tomentosus*, *Rosa gallica* díszlenek. Az északi jellemű s itt elterjedésének határához közeledő csarabosban (*callunetum*) a leggyakoribb kísérő növény a déli jellemű *Genista nervata*;

b) az évelők és egyévesek között egyfelől a déli *Dianthus barbatus*, *Hemerocallis flava*, *Trifolium patens*, *Centaurea carniolica*, *Linum gallicum*, *Veronica acinifolia*, *Ludwigia*, — másfelől a hegyvidéki, sőt részben subalpinus *Dianthus pratensis*, *Achillea ptarmica*, *Caltha laeta*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Centaurea Castriferiëi*; a *Gentiana pneumonanthe* nagy sokasága; a már említett fenyőkísérők és a páfrányok közül a *Nephrodium montanum*, *Scolopendrium*, *Asplenium viride*.

Különösen érdekes az *Asplenium viride* előfordulása, mert e subalpinus és tipusosan mészejelő faj ezen a teljesen mészszegény vidéken megtalálta az egyedüli helyet, ahol megélhet: egy mészhabarccsal épített téglás kútat.

Jellemzőek e vidékre a legnedvesebb helyeken bizonyossággal feltalálható *Sphagnum*-foltok, maradványai az emberi kultúra előtt kétségtelenül nagyobb terjedelmű tőzeglápoknak. A kísérő növények közül megvan a kereklevelű harmatfű (*Drosera rotundifolia*).

Valamely vidék növényföldrajzi viszonyaira jellemzőek végül a hiányzó növényfajok is. Ilyenek itt a pannonikus elemeken kívül a hóvirág, szagos ibolya, tisztosfű, ciklámen, fekete áfonya.

A völgy zártságának, a forgalom hiányának és annak, hogy a vetőmagot a sajátjukból veszik, következménye végül a gyomnövények fajainak aránylagosan kicsiny száma. A másutt minden útmenti gyepes helyen előforduló papsajt itt hiányzik. A szelek szárnyán terjedő amerikai vándorok közül az *Erigeron canadensis*, *Erechthites*, *Stenactis annua* és *ramosa*

jutott el ide. A *Solidago serotina*, mely nemsokára ártéri erdeink átka lesz, ma még hiányzik.

Gyümölcs. Az erdőkben, de a belsőségeken is, Szombatfán pedig a Pártosfalvára vezető út mellé ültetve sok vadkörte van. Gyakran hatalmas példányok. Jóval kevesebb a vadalma. Gyümölcséből ecetet csinálnak. A régi, gigantikus méretű szőlőprések csavarja is körtefából van. A termés többnyire apró, de igen változatos alakú és ízű. Vannak feltűnő jóízű fajták és nagytermésű fajták is. Kisebb számban kultiválják a fekete körtét (*Pirus nivalis*), rozsrő körtét (szekfűkörtét), tüskés körtét (korán érő, kicsiny, zöld kulturfaj) s még szórványosan más nemesebb fajtát. Fajalmából leginkább díszlik a masáncki és aranyranett. Gondozott fát azonban alig látni. A lehullott almából és körtéből mustot csinálnak. Szilva kevés van, gyenge, gondozatlan fák. Barack még kevesebb. Hogy ezen a gyümölcsstermelésre annyira alkalmas vidéken a gyümölcskultúra ennyire ősi fokozaton áll, az értékesítés nehézségében csak részben nyeri magyarázatát. A csatlakozó vend. vidéken, ahol az értékesítés még nehezekebb, a gyümölcsfák sokkal számosabbak és gondozottabbak. A gyümölcsfákról a fagyöngyöt (*Viscum*) épúgy, mint Vasmegeye egyéb nyugati részein, itt sem távolítják el. Hanyagság vagy tudatalatti emléke a fagyöngy egykori szentségének? E színmagyar eredetű községben inkább az előbbi eset.

Berkenyéből néhány nagyobb fa áll a szőlők között. Gyakoribb a már az erdők kapcsán említett gesztenye: elég öreg szemű hazai fajta. A dió az 1928/29-es télen majdnem kivétel nélkül elfagyott.

Szőlőből korábban a kadarka, Lipavina, Tökszőlő, Vállas szőlő nevű régi hazai fajtákat termelték. Ezeknek azonban már az emléke is majdnem kiveszett. Ma a község lakosságához mérten terjedelmes (és rengeteg parcellából álló) szőlőterület 98%-a Noah (*Vitis labrusca* × *vulpina*), a többi Százszoros és egyéb direkttermő. A Százszoros fejlődése szembejelenően gyengébb a Noah-nál, mely valósággal gyom módjára tenyészik és kötözés előtt szinte áthatolhatatlan sűrűséget alkot. Mindig és bőven terem. Költséget nem igényel, csak kapálást és kötözést, tehát munkát. A munkát pedig nem számítják értéknek. A bora bódító hatású, tehát „jó bor”. A község lakosságának zöme ma a

„Noha“ *rabja*. S ez a veszedelmes, egészségrontó, silány minőségű ital ma mind jobban terjed s a szomszédos Zalában uradalom is van, mely nagy táblákban ülteti. Természetes, hogy mértékletes borivónál és a falusi ember szívós természete mellett ennek a gyilkos italnak romboló hatása kevésbé gyorsan mutatkozik, de máris elijesztő példák vannak a pusztításáról. Egyes családokat már tönkretett. A község egyik legjobb eszű s régente kitűnő gazdáját józanon ma már csak ritkán látni. Van gazda, akinek 30 akója termett, akóját az itteni szokás szerint 50 liternek számítva, tehát 1500 liter bora s ez aratásra már elfogyott. Vannak, akik vizet alig isznak, ellenben már korán reggel borral kezdik a munkát. „Mert a Noha jó a héptika ellen is. Én bizony ma reggel is megittam egy pohárral és érzem, csak úgy visz előre“. Mekkora volt a pohár, lehetett vagy fél lityű? „Hát olyanforma megvan“. A borivás annyira általános, hogy vannak asszonyok is, akik nem emlékeznek, mikor ittak vizet. Előfordul, hogy apró gyermekeknek is adják, „hogy erősödjön“. A Noha rabjává lett gazda a trágyát a szőlőbe hordja, nem a mezőre s ezzel megindítja anyagi romlását. Legjobban szembetűnő áldozatai a Nohának a mesteremberek. Pénz helyett, ami kevés van, ezeket borral fizetik, ami bőven van. Így a mesteremberek ritkán józanok.

Kerti növények. Itt is, mint másutt, a falusi kertekben érdekes vegyülékét találjuk a multnak és jelennek. Az európai kerti kultúra régi, még Nagy Károly idejéből (Capitulare de villis) való fajai mellett új, néha egészen új növények úgy, amint azok valamely véletlen alkalommal a városból vagy a környék kertjeiből idekerültek. Így egyfelől megvan a kulturából jóformán már kivesző boldogasszony tenyere (Tanacetum balsamita) és egy káposztáskertben kultivált Gratiola officinalis, meg a Rosa damascena több régi fajtája, másfelől a Rosa multiflora-nak rohamosan elterjedt „Crimson Rambler“ nevű alakja. Gyakran kultivált fajok még a Syringa persica, Kerria, Paeonia, Iris germanica, Cheiranthus, Hemerocallis fulva, Phlox, Rudbeckia, Lilium candidum, Bergenia, Dicentra, Dahlia, Bellis perennis, Chrysanthemum indicum; az egyévesek közül a Zinnia, Aster chinensis; cserépben Hortensia, Dianthus caryophyllus, Pelargonium, Cineraria, Primula hortensis, obconica s különösen gyakran a Mimulus luteusnak calycanthemus formája.

A konyhakerti növények száma aránylag kisebb. A leginkább kultivált zöldség a saláta, mely tökmagolajjal elkészítve a táplálkozásban nagy szerepet játszik. Káposzta, karalábé aránylag kevés van. Ezt, továbbá hagymát, mákot, paprikát nagyobbára a telekvégi földeken és a hegyben termelik. Paradicsomot, zöldborsót nem használnak s így nem is ültetik. A dinnye is ismeretlen.

Minthogy itt a növényt, mint táplálékot tárgyalom, meg kell említenem, hogy a bükk magját csemegének tartják; nyersen is eszik és süteménybe is használják. Bizonyára ették ezt az ősnépek is s amint azt régebben a gesztenyével kapcsolatban kifejtettem, Pannonia régi híre-neve (Pannonia glandifera) azzal is kapcsolatos, hogy itt bőven voltak az ősnépek táplálkozásában szerepet játszó fák (gesztenye, bükk, sőt egyes tölgyek is).

Kedvelt étel a tojással és tejjel készült búzamalé és hajdinamalé, az előbbi a fehér búzalisztből, az utóbbi a fekete hajdinalisztből.

Virágkedvelő voltuk ellenére *a vadvirágokat csak igen kevésbé ismerik*. Clusius, aki 1580 körül a sárga liliomot Németújvárnál felfedezte, megemlíti, hogy a nép nem tudott az előfordulásáról. Ugyanez az eset áll 350 év után is még a vele-méri völgyre. Egyetlen szentgyörgyvölgyi menyecskét találtam, aki ismerte e virágot és csokrot szokott belőle szedni.

Növényneviük ehhez képest kevés van: berkenyelevelű fű (Sanguisorba), pénzes fű (Alectorolophus), bürkös eper (Fragaria elatior), részeges fű (Lolium temulentum), vadóc (Bromus hordeaceus), kék konkoly (búzavirág), békakanál (Alisma), pattugu (pattogó) bokor (Juniperus), fürtös fenyő (Picea excelsa); csordás körte (erdei fenyő toboza), fenyősi virág (Gnaphalium dioecum), cigánybolha (Bidens), patkányhajtó fű (Symphytum officinale), nyulák (Sarothamnus scoparius). Különösen nevezetes a Callunának az őrségi vidéken általánosan elterjedt „vadzám“ neve.⁵ Ritkán peliszabokornak is mondják. A Dunántúl egyéb callunás vidékein használatos csarab nevet itt csak egyszer hallottam csaréb formában.

⁵ Ezt a Magyar Nyelvőr (27. köt., 96. o.) Körmendről említi, ahol egyébként a csarab név az ismertebb.

Sok olyan növényre sincs nevük, melyhez valami gazdasági vonatkozás fűződik. Így: ha a (*Cyathus* nevű) gombának csészéjében sok a „mag“, jó hajdinatormés lesz; — ha sok egy bizonyos fajta sárga virág (*Tragopogon*) a réten, kevés széna terem.

Ebben a kapcsolatban említhetem meg a következőket: Ha piros eper van ősszel, jó vetőidő lesz. — A fenyőaljagombát csak az őszi vetés után szabad szedni, máskülönben szemetes lesz a búza. (A gyakorlatban azonban ezt a regulát nem igen tartják.) — Temetőből virágot, temetőben nőtt gyümölcsfáról gyümölcsöt nem jó szedni.

Az *Aira capillaris* és *caryophylla*, meg a fenyősi virág szárazcsokrait gyakran látni szobákban.

Állatvilág. Heteken át jártam az erdőt és mezőt s végül már egyénenkint ismertem azt az egy-két nyulat, amely éppen Gödörházát választotta lakóhelyéül. Az őz inkább csak az uradalmi erdőkből vetődik át. A birtokosság erdeje túlságosan nyugtalan. Folyton járnak benne az őrző gyerekek és gombaszedők. Fogoly is alig van és inkább csak téli bolyongásaiban vetődik erre. Szalonka ellenben sok híz át s mivel a szalonka nem orvvadásznak való vad, itt meglehetősen biztonságban van.

Az erdőben sok a szakadékos, bozótos árok: rókák, de különösen borzok kedvelt tanyája. A borzok kukoricaéréskor sok kárt tesznek az erdőszéli ültetvényekben, ha éjszakánként nem tüzelnek bennük. Ezét „kukoricaőrizni borzok ellen“ a nyárvégi rendes munkaprogrammhoz tartozik.

Mókus régente sok volt. Bejöttek a faluba is és a diót pusztították. Ma ismeretlen okból erősen megritkultak. Az ismeretlen ok mellett ismert tényező a pásztorgyerekek üldözése. Nincs az a mókus- és madárfészek, mely éles szemüket elkerülné. Ezért feltűnően csendes az erdő. A „madarak és fák napja“ Gödörházán egyelőre még elmélet. Következtesen pusztítják, sőt előfordul, hogy elevenen megsütik az ártatlan siklókat is. A fecske az egyedüli madár, melyet nyilvánvaló haszna miatt itt is kímélnek. A fecskék annyira ritkán látnak idegent, hogy ha nem falusi ember áll a tornácon, riadtan röpködnek ide-oda és nem mernek a fészekbe beszállani. A denevér hasznos voltával sincs a lakosság tisztában. Híre jött, hogy egyik hegyi pinceépületben száznál több denevér ütött tanyát.

Mire megnézhettem, a gazda már elzavarta őket. A denevért úgy fogják, hogy alkonyatkor, amikor a denevér száll, követ dobnak a levegőbe s amikor a lehulló köre a denevér lecsap, köténnyel hirtelen leterítik.

A patakban jóízű halak vannak s néhány vidra is. Egyik félen, amikor a molnár leeresztette a vizet, az egyik vidra átvándorolt Szláviába. Látni lehetett nyomát a friss havon, amint a réten át a hegynek bement az erdőbe. Rák kevés van.

Allattenyésztés. A szarvasmarha a dunántúli tájfajta. Ökröt nem tartanak, csak tehenet és ezzel művelik a földeket. A föld gyenge megművelésének, a mélyszántás hiányának ez is egyik oka. A gyakran erősen lejtős talajon a tehen még rendes munkaerejét sem bírja kifejteni. Ökör tartása azonban az adott vagyoni viszonyok mellett fényűzés volna. Mivel közlegelő nincs, a tehenet inkább istállóban tartják s reggel, este út mentén, erdőben legeltetik. Többnyire háromszor fejik. A napi tejhozam átlag 4—5 liter. Amikor a tehenet munkára használják, még ennyi sem. Egyes gazdáknak már jobban tejelő teheneik is vannak. A helyi viszonyok mellett azonban a tej-többitermelésnek különösebb jelentősége nincs. A tejet értékesíteni nem tudják. Vajat nem csinálnak. Egy gazda, akinek kérdezősködésem idején napi 27 liter teje volt, a baromfinak (túró és aludttej formában) és a disznóknak adta, amit családjával elfogyasztani nem tudott. A bikát istállóban nevelik.

Lova kevés gazdának van és pedig az erre a dombos vidékre különösen alkalmas keresztezett muraközi ló. Erős állat, de mégis kisebb és élénkebb, mint a tiszta muraközi.

Az állatokat őriszentpéteri és dávidházi kereskedők, a tojást és baromfit vándorkereskedők vásárolják. A tojás egyébként a falusi szatócsnál fizetési eszközt is jelent. Amíg még nem is régen két disznó ára elegendő volt az adó és egyéb köztartozások fizetésére, meg a csere útján be nem szereshető ruhanemű (főleg férfiruha) és csizma megvételére, ma erről szó sem lehet és a gond az ajtón kopogtat.

Méhet kasban sok háznál látni. Kaptár alig egy-kettő van. A méhtenyésztés tehát még a legkezdetlegesebb fokon áll. Főtermék a hajdinaméz, mely sajátos nehéz szaga miatt nem tartozik a keresett mézek közé.

Megemlítésre méltó egy negatívum is: a kecske hiánya.

A kecske ugyanis a nyomor szimbóluma. Itt pedig, ha szegénység van is, de nyomor nincsen. Közlegelő hiányában birkatartás sincsen. A község határának sovány részei alkalmasak volnának ugyan birkalegelőnek, de a határ kicsinysege mellett minden kis szénának nagy helyi értéke van s így közlegelő kihalás-tása tékozlásszámba menne.

Összefoglalás.

Gödörháza s általában a veleméri völgy — ma már mind ritkábbá váló — példája valamely kisebb közsület önellátásának. Az által, hogy a legfontosabb életszükségletek nagy részét maguk állítják elő vagy csere útján szerzik be s azáltal, hogy igényeiket a megadott kereteken túl nem fejlesztik és a munkával egymást kölcsönösen kisegítik, annyira, amennyire ez a mai kor életviszonyai mellett még egyáltalán lehetséges, függetlenítették magukat a világpiac helyzetétől és a lehetőség szerint a pénztől is. A somogy megyei relációval egészséges csereviszonyt építettek ki s így pótolni tudják azt, amit földjük meg nem terem. A természeti viszonyok és a mesterséges korlátok a vagyonosodás nagyobb fokozására módot nem nyújtanak, de az adott korlátokon belül az életet úgy tudták berendezni, hogy nyomorúság nincsen, legfeljebb tisztos szegénység.

Természetes azonban, hogy a mai életviszonyok mellett a gazdasági egyensúly labilis. Mindenkor megbonthatják azt külső körülmények (közterhek fokozása, a mezőgazdasági termények árának esése) vagy belső okok (a Noha pusztító hatása, az életigények emelkedése), viszont lényegesen fellendíthetné a falu életét a gazdasági oktatás s ennek kapcsán e vidéknek (a szomszédos Burgenland jól bevált mintájára) állami autóbuszjárárral való bekapcsolása a járási székhely piacába...^o

^o E helyt is köszönettel emlékezem meg mindazokról, akik adatokkal vagy azok kutatása során segítségemre voltak, így dr. Bátky Zsigmond, Fülöp János körjegyző, Gál Dénes szentgyörgyvölgyi ref. lelkész, dr. Géfin Gyula szombathelyi semináriumi vicerektor, dr. Gombocz Endre, Hodossy Lajos kercai ref. lelkész, dr. Jávorka Sándor, dr. Moesz Gusztáv urakról s különösen Hajnal Sándor főmérnök úrról, aki a tényleget is szíves volt megrajzolni.

Dolgozatom már teljesen készen Kogutowicz prof. úr kezén volt, amikor Jávorka segítségével felfedeztem az Akadémia könyvtárá-

Amikor búcsút vettem a községtől és kocsim fölért a kercai dombra, feltárult előttem a Kerka völgye, melyből a vasútvonal elvisz Körmendre, Szombathelyre, elvisz a mindennapi nyugtalan életbe. Éreztem ekkor, mint marad mögöttem messze, mindegyre messzebb egy csendes külön kis világ, melyre mindig szeretettel fogok visszagondolni.

Gödörháza.

(Auszug.)

Die Gemeinde Gödörháza liegt in der Südecke des Komitats Vas in dem NW—SO ziehendem Velemér-Tal. Dieselbe war immer von den Hauptverkehrsstrassen abgeschnitten und nun verläuft die jugoslavische Grenze kaum 2 Km südwestlich von dem durch das Dorf fliessenden Bach. Es ist gleich einem Alpendorf abgeschlossen.

Die Höhen der Vas-Zalaer Hügel steigen etwa 75—80 m über das Tal. Man findet auf den Hügeln überall Lehmboden. Die Landschaft ist niederschlagsreicher als die östlichen Teile des Komitates. Die jährliche Niederschlagsmenge schwankt zwischen 800—1000 mm, die regenreichsten Monate sind Juni und Oktober mit dem Maximum im letzteren. Die Vegetation bewahrt hier ihre Frische auch im Hochsommer. Die Hügel waren früher überwiegend mit Buchenwäldungen bedeckt. Im Tale bildete die Stieleiche den Waldbestand. In der Berührungszone wuchsen Wintereichen. Zerreiche kommt nur selten vor. Auf nassem Boden bilden Erlen Dickichte. Edel-Kastanien vereinzelt an den Südabhängen der Hügel, wo auch noch die Weingärten liegen. Der Verfasser schildert das Untergewächs

ban nemesnépi Zakál György 1818 évi kéziratát: Eörségnek leírása, melyet Vörösmarty Mihály bírálata alapján az Akadémia 1834-ben kiadásra érdemesnek ítélt (Magyar Nyelv, VIII, 1912, 352), mely nagyjából ugyane szempontok szerint, de a nyelvészeti és főleg az ethnographiai vonatkozások erősebb kidomborításával foglalkozik a veleméri völgygel azonos jellegű Órséggel. A saját dolgozatommal egybevetve érdekes e tanulmány abból a szempontból is, hogy száz esztendő folyamán mi változott és mi maradt meg. A régies stílusában igen kedvesen megírt munka kiadását a Vasm. Múzeum tervbe vette.

der Buchen- und Eichenwälder, jenes wird im ganzen der prä-norischen Flora zugeteilt.

Der Mensch hat an der ursprünglichen Pflanzendecke grosse Wandlungen verursacht. Der grösste Teil der Waldungen wurde gerodet, durch Waldweidewirtschaft vernichtet. Nur die Höhen der Hügel tragen noch heute Restwälder. An Stelle des geschlossenen hochstammigen Buchenwaldes ist das Heidekraut, Wachholder, Birke und sogar die Kiefer getreten. (Interessante Bemerkung des Verfassers: an Stelle des Kiefernwaldes sprosst Buchenwald mit der Zeit wieder).

Die Gegend war schon in uralter Zeit bewohnt. Die erste urkundliche Erwähnung des Ortes stammt nach der Landnahme der Ungarn aus dem Jahre 1365. Nach den ältesten ungarischen historischen Quellen war die Landschaft damals durch viele kleine Ortschaften besiedelt. Gödörháza samt ungefähr 100 anderen Dörfern bildete das Gut der Burgherren in Felsőlendva.

Auch heute ist der Ort sehr klein, besteht nur aus 77 Häusern. Die Bewohner sind rein ungarisch (316 Köpfe im Jahre 1930). Der grösste Teil stammt — wie es durch viele Familiennamen bewiesen wird, — aus der Órség (Eine rein ungarische Landschaft, wo die Leute noch viele Gebräuche in ihrem täglichen Leben und Ausdrücke in ihrer Sprache aus alten Zeiten bewahrt haben) und auch aus dem Zalaer Komitate. Die Gemeinde wurde nach einer Familie *Gödör* benannt, deren nachkommen heute noch in der nackbargemeinde Szentgyörgyvölgy leben.

Die Reformation verbreitete sich in Gödörháza sehr früh. Dass die Bevölkerung auch während der bewegten Zeit der Gegenreformation ihrem neuen Glauben treu bleiben konnte, wird auch durch die abgelegene Lage des Ortes erklärt.

Das wirtschaftliche Leben behandelt Verfasser ausführlich. Der Boden ist für Anbau sehr ungünstig und liefert ausserordentlich schwache Erträge. Es wird meistens Kartoffel angebaut, sowie Weizen, nach dessen Ernte Flachs in dasselbe Feld gesät wird, was an Raubwirtschaft grenzt. Bodenständige Handwerke sind die Leinenweberei, als Hausindustrie, und die Töpferei. Die Leinwand wird beim Dorfkrämer um solche Bekleidungswaren, die die Bewohner nicht selbst erzeugen

können, umgetauscht; die Töpfer verwerten ihre Erzeugnisse durch Wandelhandel gegen Eintausch in Weizen, wodurch insbesondere mit dem Komitat Somogy ein regelmässiger Tauschverkehr entstand.

Man erbaute fast alle Häuser früher aus grossen Holzstämmen, die nur mit der Axt behaut waren, selten einige aus Lehm. Das erste Ziegelhaus wurde erst im Jahre 1896 erbaut. Die Grösse der Gehöfte im Innen-Raum des Ortes wird dadurch bestimmt, ob die ehemaligen urbarialen Grundstücke zerteilt wurden oder unaufgeteilt blieben. Es ist noch heute üblich, dass einer dem anderen bei grösseren Arbeiten mit-hilft. Das ganze Dorf arbeitet z. B. beim Hausbau eines seiner Bewohner mit. Unter den Erwachsenen findet man keinen Analphabeten. Die Leute können ihr Dasein nur durch sehr ange-strengte Arbeit sichern. Obwohl sie die Kinder lieben, herrscht auch bei ihnen das Einkindersystem, das seinen wirtschaftlichen Grund hat.

Ein längerer Aufenthalt in dem Orte gestattete dem Ver-fasser neben pflanzengeographischen Beobachtungen auch die socialen Zustände im Dorfe gründlich zu untersuchen.

Gyula Gáyer.
